

В. Гончаренко, член-кореспондент
Академії правових наук України

Організація та діяльність Верховної Ради УРСР за Конституцією Української РСР 1937 р.

Новий етап в історії організації та діяльності найвищих законодавчих органів в УРСР розпочався з прийняттям 30 січня 1937 р. Надзвичайним XIV з'їздом Рад УРСР нової Конституції Української РСР. Конституція УРСР від 30 січня 1937 р. складалася з 13 розділів, які включали 146 статей. У Конституції розглядалися: суспільний устрій, державний устрій, найвищі органи державної влади УРСР і Молдавської АРСР, органи державного управління УРСР і Молдавської АРСР, місцеві органи державної влади, бюджет УРСР, суд і прокуратура, основні права і обов'язки громадян, виборча система, герб, прапор, столиця і порядок зміни Конституції УРСР. Конституція УРСР 1937 р. була повністю побудована на основі і відповідно до основних засад Конституції СРСР 1936 р., яка була розроблена Конституційною комісією під керівництвом Сталіна. Саме йому належить ідея радикальної перебудови найвищих представницьких органів влади СРСР і союзних республік. Виступаючи з доповіддю про проект Конституції СРСР на Надзвичайному VIII Все-союзному з'їзді Рад 25 листопада 1936 р., Сталін, піддавши критиці пропозицію стосовно надання Президії Верховної Ради СРСР права видавати тимчасові законодавчі акти, категорично заявив: «Потрібно, на решті, покінчити з тим положенням, коли законодавствує не якийсь один орган, а цілий ряд органів. Таке положення суперечить принципу стабільності законів. А стабільність законів потрібна нам зараз більше, ніж будь-коли. Законодавча влада повинна здійснюватися тільки одним органом — Верховною Радою СРСР»¹. Ця вказівка Сталіна знайшла своє повне втілення в Конституції СРСР 1936 р. У статті 32 Конституції зазначалося: «32. Законодавча влада СРСР здійснюється виключно Верховною Радою СРСР»². У статті 59 Конституції СРСР зазначалося: «59. Верховна Рада союзної республіки є єдиним законодавчим органом республіки»³.

¹ *Сталін І.* Доклад о проекте Конституции Союза ССР. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. — М., 1951. — С. 83.

² Сборник нормативных актов по советскому государственному праву. — М., 1984. — С. 77.

³ Там само. — С. 80.

У повній відповідності до Конституції СРСР 1936 р. Конституція УРСР 1937 р. визначила правовий статус Верховної Ради УРСР. Цьому питанню був присвячений розділ III Конституції «Найвищі органи державної влади Української Радянської Соціалістичної Республіки». У статті 20 Конституції УРСР 1937 р. зазначалося:

«Стаття 20. Найвищим органом державної влади УРСР є Верховна Рада УРСР». А в ст. 23 Конституції говорилося:

«Стаття 23. Верховна Рада УРСР є єдиним законодавчим органом УРСР».

Перелік питань, які належали віданню УРСР в особі її найвищих органів влади (у тому числі й Верховної Ради УРСР) і органів державного управління УРСР, наводився у ст. 19 Конституції УРСР 1937 р. Крім того, про деякі суттєві повноваження Верховної Ради УРСР говорилося у статтях Конституції УРСР, які знаходилися поза межами розділу III Конституції. Так, згідно зі ст. 40 Конституції Рада Народних Комісарів УРСР як найвищий виконавчий і розпорядчий орган державної влади УРСР була «відповідальна перед Верховною Радою УРСР і їй підзвітна». Вищий судовий орган УРСР — Верховний Суд — обирався Верховною Радою УРСР (ст. 105 Конституції). Згідно зі ст. 98 Конституції України Верховна Рада УРСР затверджувала державний бюджет УРСР, а відповідно до ст. 100 Верховна Рада УРСР затверджувала звіт про виконання державного бюджету. Верховна Рада УРСР обирала також бюджетну комісію, яка доповідала Верховній Раді свій висновок по державному бюджету УРСР (ст. 99).

Ретельний аналіз правового положення Верховної Ради УРСР за Конституцією УРСР 1937 р. дає підстави для висновку про те, що в цій Конституції були втілені деякі елементи теорії розподілу влад. Конституція «визначила певні аспекти «тріади влади» достатньо рельєфно»¹. Так, згідно з Конституцією УРСР 1937 р. Верховна Рада УРСР визначалася як вищий орган державної влади, що був єдиним законодавчим органом УРСР. Жоден державний орган республіки не мав права приймати закони УРСР. Стаття 22 Конституції уповноважувала Верховну Раду УРСР здійснювати всі права, що належали УРСР, оскільки вони не належали до компетенції підзвітних Верховній Раді органів, а саме: Президії Верховної Ради УРСР, РНК УРСР, наркоматам УРСР. Тобто Верховна Рада УРСР не мала права вторгнення у сферу компетенції зазначених державних органів. Верховна Рада УРСР за Конституцією УРСР 1937 р. була своєрідним парламентом. Тому не випадково термін

¹ Кривенко Л. Т. Верховна Рада України. – К., 1997. – С. 7.

«парламент» іноді застосовувався до Верховної Ради УРСР, правовий статус якої був визначений Конституцією УРСР 1937 р. Наприклад, вона називалась, як «соціалістичний парламент», «український парламент», «народний парламент», «парламент»³. Конституція УРСР 1937 р. діяла з певними змінами і доповненнями до прийняття Позачерговою сьомою сесією Верховної Ради УРСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 р. нової Конституції (Основного Закону) Української Радянської Соціалістичної Республіки, яка вводилася в дію з 20 квітня 1978 року⁴. Тобто Конституція УРСР 1937 р. була діючим Основним Законом УРСР сорок років. Але незважаючи на такий значний термін, зміст розділу III Конституції УРСР 1937 р., присвячений найвищим органам державної влади УРСР, зазнав за цей час дуже незначних змін. У цьому легко переконатися, якщо порівняти текст розділу III Конституції УРСР 1937 р. станом на 30 січня цього року і текст розділу III Конституції УРСР 1937 р. станом на кінець 1977 р.⁵ Утім слід зазначити, що, наприклад, у зв'язку з розширенням компетенції Української РСР (як і інших союзних республік) відповідно до закону Союзу РСР від 11 лютого 1957 р. про віднесення до відання союзних республік видання законів з питань судоустрою, прийняття цивільного, кримінального, процесуальних кодексів⁶, звичайно, розширилась і компетенція Верховної Ради УРСР. Крім того, розширилась компетенція Верховної Ради УРСР і у зв'язку з прийняттям загальносоюзного закону «Про віднесення до відання союзних республік розв'язання питань обласного, крайового адміністративно-територіального устрою» від 11 лютого 1957 р.⁷ Відповідно до зазначених союзних законів Третя сесія Верховної Ради УРСР четвертого скликання внесла 15 березня 1957 р. необхідні зміни до ст. 19 Конституції УРСР 1937 р. і тим самим забезпечила більш широку діяльність Верховної Ради УРСР, перш за все, у галузі кодифікації республіканського законодавства⁸.

¹ Внеочередная Третья сессия Верховного Совета УССР. 13–14 ноября 1939 г. Стенографический отчет. – Издание Верховного Совета УССР, 1940. – С. 4–5, 9.

² Історія держави і права Української РСР: У 2 т. Т. 2: 1937–1967. – К., 1967. – С. 176, 221.

³ *Кривенко Л. Т.* Верховна Рада України. – К., 1997. – С. 7.

⁴ Позачергова сьома сесія Верховної Ради Української РСР (дев'яте скликання). 19–20 квітня 1978 р. Стенографічний звіт. – К., 1978. – С. 150.

⁵ Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність. – К., 2001. – С. 109–111, 137–139.

⁶ Ведомости Верховного Совета СССР. – 1957. – № 4. – Ст. 63.

⁷ Там само. – Ст. 80.

⁸ Відомості Верховної Ради УРСР. – 1957. – № 2. – Ст. 46.

Положення Конституції УРСР 1937 р. про Верховну Раду УРСР втілювалася на практиці в процесі формування, організації та діяльності Верховної Ради УРСР.

Верховна Рада УРСР формувалася шляхом виборів депутатів Верховної Ради УРСР громадянами УРСР по виборчих округах на строк чотирьох років за нормою: 1 депутат на 100 000 населення. Перші вибори до Верховної Ради УРСР були призначені постановою ЦВК УРСР від 20 квітня 1938 р. на 26 червня 1938 р., а з 26 квітня цього ж року було оголошено початок виборчої кампанії по виборах до Верховної Ради УРСР¹. 20 квітня 1938 р. ЦВК УРСР прийняв також постанову «Про затвердження складу Центральної виборчої комісії по виборах Верховної Ради УРСР» і постанову «Про виборчі округи по виборах до Верховної Ради УРСР»². Усього було затверджено 304 виборчих округи³. Вибори до Верховної Ради УРСР відбулися як відповідно до загальних норм Конституції УРСР 1937 р. про виборчу систему, так і норм «Положення про вибори у Верховну Раду УРСР», затвердженого V сесією ЦВК УРСР тринадцятого скликання 25 лютого 1938 р.⁴ Вибори до Верховної Ради УРСР відбувалися в умовах жорсткого сталінського тоталітарного режиму, тому не випадково в голосуванні взяло участь 99,6 % від загальної кількості виборців. Усі 304 кандидати у депутати Верховної Ради УРСР від так званого блоку комуністів і безпартійних були одноставно обрані у найвищий орган влади УРСР⁵. Серед депутатів першої Верховної ради УРСР було комуністів 73 %, членів ВЛКСМ — 10,9 %, безпартійних — 16,1 %; за соціальним станом: робітників — 50,3 %, селян — 20,0 %, інтелігенції — 24,7 %; за національним складом: українців — 61,5 %, росіян — 34,5 %; інших національностей — 4 %. Серед депутатів Верховної ради УРСР була 81 жінка, або 26,6 % від складу депутатів Верховної Ради⁶. Зазначений склад депутатів Верховної Ради УРСР свідчив хіба

¹ ЗЗ УРСР. — 1938. — № 25. — Ст. 98.

² Там само. — Ст. 99, 100.

³ Там само. — С. 31.

⁴ 12 грудня 1950 р. Указом Президії Верховної Ради УРСР було затверджено нове «Положення про вибори до Верховної Ради Української РСР» (Див.: Хронологічне зібрання законів, указів Президії Верховної Ради, постанов і розпоряджень уряду Української РСР. Т. 2: 1942–1951. — К., 1963. — С. 690). У подальші роки до цього Положення вносилися деякі зміни і доповнення (Див.: Відомості Верховної Ради УРСР. — 1959. — № 1. — Ст. 1; 1961. — № 26. — Ст. 303).

⁵ Історія держави і права Української РСР: У 2 т. Т. 2: 1937–1967 рр. — К., 1967. — С. 41.

⁶ Там само.

що про формально представницький характер Верховної Ради УРСР, але ніяк не про Верховну Раду, яка складалася б із справжніх знавців у галузі законотворчої роботи. Вибори до Верховної Ради УРСР наступних скликань принципово мало чим відрізнялися від виборів до Верховної Ради УРСР першого скликання. Та сама майже 100 % участь виборців у голосуванні, майже 100 % поданих голосів за кандидатів у депутати від блоку комуністів і безпартійних, більшість серед депутатів комуністів, представництво робітників, селян, інтелігенції, достатньо велика кількість депутатів-жінок¹. Так, Верховна Рада УРСР дев'ятого скликання, обрана 15 червня 1975 р., була останньою Верховною Радою, що мала статус, визначений Конституцією УРСР ще 1937 р., була сформована за умов участі у голосуванні 99,99 % від загальної кількості виборців, занесених до списків. За виставлених кандидатів у депутати голосували 99,97 % виборців, які взяли участь у виборах. У всіх 570 виборчих округах кандидати були обрані депутатами. До складу Верховної Ради УРСР дев'ятого скликання було обрано: 175 робітників, 112 — колгоспників. У складі депутатів були: 201 жінка (35,3 %); 394 депутати — члени і кандидати в члени КПРС (69,1 %); 176 — безпартійні (30,9 %); українців — 452 (79,3 %), росіян — 111 (19,5 %), представників інших національностей — 7 осіб (1,2 %)².

Згідно з Конституцією УРСР 1937 р. Верховна Рада УРСР обиралася на строк — 4 роки. За сорок років дії Конституції УРСР 1937 р. Верховна Рада обиралася дев'ять разів. Верховна Рада УРСР першого скликання була обрана, як уже зазначалося, 26 червня 1938 р., останнього, дев'ятого скликання, — 15 червня 1975 р. Організаційно-правовою формою роботи Верховної Ради УРСР Конституція УРСР 1937 р. визнала сесії, які Президії Верховної Ради УРСР належало скликати двічі на рік. Позачергові сесії Президія Верховної Ради УРСР могла скликати за своїм розсудом або на вимогу однієї третини депутатів Верховної Ради. За винятком періоду Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) сесії

¹ Див., напр.: Перша сесія Верховної Ради УРСР другого скликання. 4–6 березня 1947 р. Стенографічний звіт. – К., 1947. – С. 13–17; Заседание Верховного Совета Украинской ССР (Первая сессия). 17–20 апреля 1951 г. Стенографический отчет. – К., 1951. – С. 18–21; Засідання Верховної Ради Української РСР четвертого скликання. Перша сесія (29–31 березня 1955 р.). Стенографічний звіт. – К., 1955. – С. 66–69; Заседание Верховного Совета Украинской ССР (пятого созыва) (Первая сессия) (15–17 апреля 1959 г.). Стенографический отчет. – К., 1959. – С. 183–185.

² Засідання Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання. Перша сесія. (4 липня 1975 р.). Стенографічний звіт. – К., 1975. – С. 13–15.

Верховної Ради УРСР скликалися регулярно. Практика роботи Верховної Ради УРСР знає проведення не тільки чергових сесій Верховної Ради УРСР, але і позачергових і так званих ювілейних сесій Верховної Ради УРСР. Так, 13–14 листопада 1939 р. відбулася Позачергова третя сесія Верховної Ради УРСР першого скликання, яка розглянула питання про прийняття Західної України до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки і постановила: «Прийняти Західну Україну до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки і возз'єднати тим самим великий український народ в єдиній українській державі»¹. 24 січня 1948 р. відбулася Третя (ювілейна) сесія Верховної Ради УРСР другого скликання, на порядку дня якої було одне питання «Про 30-річчя Української Радянської Соціалістичної Республіки»². 29 жовтня 1949 р. відбулася Шоста (ювілейна) сесія Верховної Ради УРСР другого скликання, на якій розглядалося також лише одне питання: «Десятиріччя возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі»³. 24 грудня 1957 р. відбулася Ювілейна сесія Верховної Ради УРСР четвертого скликання, до порядку денного якої було включене лише одне питання: «Сорок років Української Радянської Соціалістичної Республіки»⁴. Також продовжували скликатися позачергові сесії Верховної Ради УРСР. Так, Позачергова сесія Верховної Ради УРСР, яка відбулася у квітні 1978 р., прийняла Конституцію УРСР 1978 р.

Внутрішній розпорядок сесійних засідань Верховної Ради УРСР визначався регламентом засідань Верховної Ради УРСР, який затверджувався на Першій сесії Верховної Ради відповідного скликання і діяв на весь період скликання Верховної Ради УРСР. Так, на Першій сесії Верховної Ради УРСР другого скликання 4 березня 1947 р. депутати одностайно затвердили такий регламент засідань Верховної Ради УРСР другого скликання: «Засідання Верховної Ради відбуваються з 11 години ранку до 3 години дня і з 6 години вечора до 10 години вечора.

¹ Позачергова Третя сесія Верховної Ради УРСР. 13–14 листопада 1939 р. Стенографічний звіт. – К., 1939. – С. 73.

² Заседание Верховного Совета Украинской ССР (Третья, юбилейная сессия). 24 января 1948 г. Стенографический отчет. – К., 1948. – С. 7.

³ Заседание Верховного Совета Украинской ССР (Шестая, юбилейная сессия). 29 октября 1949 г. Стенографический отчет. – К., 1950. – С. 4.

⁴ Ювілейна сесія Верховної Ради Української РСР, присвячена 40-річчю Української Радянської Соціалістичної Республіки (24 грудня 1957 р.). Стенографічний звіт. – К., 1958. – С. 4.

Доповідачі в питаннях порядку денного Сесії Верховної Ради за-тверджуються Головою Верховної Ради.

Кожна група депутатів Верховної Ради, яка налічує не менше 50 чоловік, може виставити свого співдоповідача.

Доповідачам надається для доповіді 1 година, для прикінцевого слова — 30 хвилин; співдоповідачам для співдоповідей — 30 хвилин, для прикінцевого слова — 15 хвилин.

Промовцям надається слово для першого виступу — 20 хвилин, для другого — 5 хвилин.

Особисті заяви і фактичні довідки вносяться в письмовому вигляді і оголошуються Головою Верховної Ради негайно або наприкінці засідання залежно від їх змісту.

Позачергові запитання вносяться у письмовому вигляді і оголошуються Головою Верховної Ради негайно.

Для слова до порядку денного надається 5 хвилин, з мотивів голосування — 3 хвилини»¹. Від наведеного регламенту нічим практично не відрізнялися регламенти засідань Верховної Ради УРСР наступних третього-восьмого скликань². Як видно, регламент засідань сесій Верховної Ради УРСР включав мінімальну кількість правил і залишав без відповіді величезну кількість питань стосовно організації та роботи вищого представницького органу влади УРСР. Така ситуація не була випадковою, оскільки не передбачалося функціонування Верховної Ради УРСР в парламентському режимі, а у зв'язку з цим і необхідністю детально регламентувати діяльність Верховної Ради. Як свідчить, наприклад, аналіз змісту стенографічних звітів засідань Верховної Ради УРСР, в яких відображена діяльність Верховної Ради за період часу дій Конституції УРСР 1937 р., усі без винятку голосування, які відбувалися на

¹ Перша сесія Верховної Ради УРСР другого скликання. 4–6 березня 1947 р. Стенографічний звіт. – К., 1947. – С. 7.

² Див., напр.: Засідання Верховного Совета Украинской ССР (Первая сессия). 17–20 апреля 1951 р. Стенографический отчет. – К., 1951. – С. 10–11; Засідання Верховної Ради Української РСР четвертого скликання. Перша сесія. (29–31 березня 1955 р.). Стенографічний звіт. – К., 1955. – С. 8; Засідання Верховного Совета Украинской ССР (Пятого созыва) (Первая сессия) (15–17 апреля 1959 года). Стенографический отчет. – К., 1959. – С. 8; Засідання Верховної Ради Української РСР шостого скликання. Перша сесія (11–12 квітня 1963 р.). Стенографічний звіт. – К., 1963. – С. 8; Засідання Верховної Ради Української РСР сьомого скликання. Перша сесія (11–12 квітня 1967 р.). Стенографічний звіт. – К., 1967. – С. 9–10; Засідання Верховної Ради Української РСР восьмого скликання. Перша сесія. (14–15 липня 1971 року). – Стенографічний звіт. – К., 1971. – С. 9–10.

засіданнях сесій Верховної Ради, були одноголосно «за». Тому ретельно регламентувати процедуру голосування не було потреби. Як не було необхідним це робити і у зв'язку з тим, що сесії Верховної Ради УРСР в досліджуваний період тривали або всього один день, або декілька днів, а тому виключались будь-які складні процедури проведення сесії Верховної Ради. І тільки Перша сесія Верховної Ради УРСР дев'ятого скликання прийняла 4 липня 1975 р. постанову: «Про затвердження Регламенту засідань Верховної Ради Української РСР», якою затверджувався більш-менш детальний регламент засідань Верховної Ради¹. Як зазначалося на засіданні сесії, проект Регламенту засідань Верховної Ради УРСР був підготовлений, «враховуючи досвід і практику сесійної роботи найвищого органу державної влади республіки».

Керував засіданнями Верховної Ради УРСР Голова Верховної Ради, який обирався Верховною Радою УРСР. Першим Головою Верховної Ради УРСР в історії її діяльності став депутат М. О. Бурмистенко, обраний на цю посаду на Першій сесії Верховної Ради УРСР першого скликання у липні 1938 р. У подальшому у різні роки на посаду Голови Верховної Ради УРСР у період, що розглядається, обиралися О. Є. Корнійчук, П. Г. Тичина, М. У. Білий. На перших сесіях Верховної Ради УРСР кожного скликання також обиралися заступники Голови Верховної Ради УРСР, Мандатна комісія, Бюджетна комісія та інші комісії Верховної Ради УРСР. Так, на Першій сесії Верховної Ради УРСР третього скликання, крім Мандатної і Бюджетної комісій, були обрані комісія законодавчих пропозицій і комісія іноземних справ². На Першій сесії Верховної Ради УРСР п'ятого скликання, крім Мандатної і Бюджетної комісій, були також обрані постійні комісії: законодавчих передбачень, із закордонних справ, по промисловості і транспорту, по сільському господарству, по освіті і культурі, по охороні здоров'я і соціальному забезпеченню, по торгівлі і громадському харчуванню³. Обирали постійні комісії Верховної Ради УРСР і наступні Перші сесії Верховної Ради УРСР відповідного скликання. Так, Перша сесія Верховної Ради УРСР дев'ятого скликання обрала 4 липня 1975 р. 17 постійних комісій. Діяльність постійних комісій як допоміжного органу Верховної Ради

¹ Засідання Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання. Перша сесія (4 липня 1975 р.). Стенографічний звіт. – К., 1975. – С. 39–42.

² Засідання Верховного Совета Украинской ССР (Первая сессия). 17–20 апреля 1951 г. Стенографический отчет. – К., 1951. – С. 11.

³ Засідання Верховного Совета Украинской ССР (Пятого созыва) (Первая сессия) (15–17 апреля 1959 г.). Стенографический отчет. – К., 1959. – С. 9.

УРСР була урегульована Положенням про постійні комісії Верховної Ради УРСР, затвердженим 29 червня 1966 р. на дев'ятій сесії Верховної Ради УРСР шостого скликання¹. У ньому визначалися завдання, права і обов'язки постійних комісій, форми та методи їх організаційної діяльності. Постійні комісії сприяли Верховній Раді у здійсненні законодавчих і контрольних повноважень.

При Верховній Раді діяла Рада Старійшин, до складу якої входили представники від областей, інших адміністративно-територіальних одиниць, Голова Верховної Ради УРСР і його заступники, Голова Президії Верховної Ради УРСР, його заступники і секретар Президії Верховної Ради УРСР, голови постійних комісій Верховної Ради УРСР. Рада Старійшин Верховної Ради УРСР мала рекомендаційний характер².

За сорок років діяльності Верховної Ради УРСР, правовий статус якої визначався Конституцією УРСР 1937 р., нею як єдиним законодавчим органом республіки була прийнята значна кількість законів. Практично кожного року сесіями Верховної Ради УРСР, згідно зі ст. 98 Конституції УРСР, починаючи з другої сесії Верховної Ради УРСР першого скликання (липень 1938 р.), розглядався і затверджувався шляхом прийняття закону державний бюджет УРСР на відповідний рік. З другої половини 1950 р. сесіями Верховної Ради УРСР почали також прийматися закони про державний план розвитку народного господарства Української РСР на відповідний рік. Так, Закон про державний план розвитку народного господарства Української РСР на 1957 рік прийняла 15 березня 1957 р. Третя сесія Верховної Ради УРСР четвертого скликання³. Закон про державний план розвитку народного господарства Української РСР на 1977 рік прийняла четверта сесія Верховної Ради УРСР дев'ятого скликання, яка відбулася 18–19 листопада 1976 р. Приймала Верховна Рада УРСР і закони про п'ятирічні плани розвитку народного господарства УРСР.

Другою групою законів, які періодично приймалися Верховною Радою УРСР, були закони про зміни і доповнення до Конституції УРСР 1937 р., викликані різними обставинами. Так, вже Друга сесія Верховної Ради УРСР першого скликання внесла 28 липня 1938 р. деякі зміни і доповнення до статей 18, 45, 48, 87, 88 і 140 Конституції УРСР 1937 р.,

¹ Відомості Верховної Ради УРСР. – 1966. – № 26. – Ст. 150.

² Український парламентаризм: минуле і сучасне / За ред. Ю. С. Шемшученка. – К., 1999. – С. 147.

³ Засідання Верховного Совета Украинской ССР четвертого созыва. Третья сессия (13–15 марта 1957 г.). Стенографический отчет. – К., 1957. – С. 279.

що було обумовлено, зокрема, утвердженням у складі УРСР Сумської, Кіровоградської і Запорізької областей; проведенням поділом деяких наркоматів УРСР і утворенням нових наркоматів; необхідністю утворення при обласних Радах депутатів трудящих управлінь відповідних наркоматів тощо¹. Зміни і доповнення до Конституції УРСР 1937 р. вносили і наступні сесії Верховної Ради УРСР. Так, закон «Про зміни і доповнення статті 18 Конституції (Основного Закону УРСР)» прийняла 28 травня 1940 р. четверта сесія Верховної Ради УРСР першого скликання у зв'язку з утворенням у складі УРСР Волинської, Дрогобицької, Львівської, Ровенської, Станіславської і Тернопільської областей². Вносила зміни і доповнення до Конституції УРСР і Верховна Рада УРСР другого скликання. Так, до великої кількості статей Конституції УРСР внесла зміни і доповнення Друга сесія Верховної Ради УРСР другого скликання, прийнявши 28 червня 1947 р. Закон «Про зміни і доповнення тексту Конституції (Основного Закону) Української РСР»³. Зміни і доповнення до Конституції УРСР вносили і наступні сесії Верховної Ради УРСР другого скликання⁴. Вносилися зміни і доповнення до Конституції УРСР 1937 р. сесії Верховної Ради УРСР усіх наступних скликань. Останній раз зміни до Конституції УРСР 1937 р. вносилися четвертою сесією Верховної Ради УРСР дев'ятого скликання, яка прийняла Закон «Про затвердження Указів Президії Верховної Ради Української РСР про перетворення деяких органів державного управління і про внесення змін у статті 45 і 49 Конституції (Основного Закону) Української РСР»⁵. І, на рещті, останнє слово в галузі конституційного будівництва в Україні в період, що розглядається, сказала Позачергова сьома сесія Верховної Ради УРСР дев'ятого скликання, яка прийняла 20 квітня 1978 р. нову Конституцію УРСР. Ця ж сесія Верховної Ради УРСР прийняла «Декла-

¹ Друга сесія Верховної Ради УРСР. 25–28 липня 1939 р. Стенографічний звіт. – 1940. – С. 285–289.

² Четвертая сессия Верховного Совета УССР. 25–28 мая 1940 г. Стенографический отчет. – 1940. – С. 203.

³ Друга сесія Верховної Ради Української РСР другого скликання. 25–28 червня 1947 р. Стенографічний звіт. – К., 1947. – С. 167–177.

⁴ Див.: Засідання Верховного Совета Украинской ССР (Четвертая сессия) 11–13 марта 1948 г. Стенографический отчет. – К., 1949. – С. 161–164; Засідання Верховного Совета Украинской ССР (Пятая сессия) 12–14 мая 1949 г. Стенографический отчет. – К., 1949. – С. 191–192; Засідання Верховної Ради Української РСР (Сьома сесія) 3–5 липня 1950 р. – Стенографічний звіт. – К., 1950. – С. 110–112.

⁵ Засідання Верховного Совета Украинской ССР девятого созыва (четвертая сессия) (18–19 ноября 1976 г.). Стенографический отчет. – К., 1977. – С. 193.

рацію Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки про прийняття і оголошення Конституції (Основного Закону) Української Радянської Соціалістичної Республіки», в якій оголошувалося про введення в дію Конституції УРСР 1978 р. з 20 квітня 1978 року¹.

Приймала Верховна Рада України також і інші важливі закони з різних питань державного, господарського і соціально-культурного будівництва. Найбільш плідною у цьому плані стала законодавча діяльність Верховної Ради УРСР, починаючи з четвертого скликання Верховної Ради, тобто з другої половини 1950-х рр. Так, четверта сесія Верховної Ради УРСР четвертого скликання прийняла 31 травня 1957 р. Закон «Про об'єднання Міністерства сільського господарства Української РСР і Міністерства радгоспів Української РСР». Перша сесія Верховної Ради УРСР п'ятого скликання затвердила Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР»². Друга сесія Верховної Ради УРСР п'ятого скликання прийняла 20 листопада 1959 р. Закони «Про порядок відкликання депутата Верховної Ради Української РСР», «Про порядок відкликання депутата обласної, районної, міської, сільської і селищної Ради депутатів трудящих Української РСР»³. На Третій сесії Верховної Ради УРСР п'ятого скликання було затверджено Закон «Про охорону природи Української РСР»⁴. 30 червня 1960 р. Верховна Рада УРСР прийняла Закон «Про судоустрій Української РСР». Четверта сесія Верховної Ради УРСР п'ятого скликання 28 грудня 1960 р. прийняла Закони про затвердження Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР⁵. Законотворчу роботу виконувала Верховна Рада УРСР і наступних скликань. Серед законів Верховної Ради цього періоду можна назвати Закони про районну, міську, районну в місті Ради, прийняті Верховною Радою УРСР шостого скликання. Значну роботу Верховна Рада УРСР провела в галузі кодифікації законодавства, прийнявши Закони, якими затвердила (18 липня 1963 р.) Цивільний кодекс УРСР і Цивільно-процесуальний кодекс УРСР⁶. У подальші роки Верховна Рада УРСР

¹ Позачергова сьома сесія Верховної Ради Української РСР (дев'яте скликання) 19–20 квітня 1978 р. Стенографічний звіт. – К., 1978. – С. 150.

² Засідання Верховної Ради Української РСР четвертого скликання. Четверта сесія. (30–31 травня 1957 р.). Стенографічний звіт. – К., 1957. – С. 159.

³ Відомості Верховної Ради УРСР. – 1959. – Ст. 170.

⁴ Там само. – 1960. – № 23. – Ст. 175.

⁵ Там само. – 1961. – № 2. – Ст. 14, 15.

⁶ Там само. – 1963. – № 30. – Ст. 463, 464.

затвердила інші кодекси УРСР: Кодекс про шлюб та сім'ю Української РСР (1969 р.), Земельний кодекс УРСР (1970 р.), Виправно-трудоий кодекс УРСР (1970 р.), Кодекс законів про працю УРСР (1971 р.), Водний кодекс УРСР (1972 р.). Останнім з кодексів, які затвердила Верховна Рада УРСР, передбачена Конституцією УРСР 1937 р., був Кодекс Української РСР про надра. Він був затверджений Третьою сесією Верховної Ради УРСР дев'ятого скликання 25 червня 1976 р.¹

Верховною Радою УРСР усіх дев'яти скликань була затверджена низка Указів Президії Верховної Ради УРСР, якими вносилися зміни і доповнення в нормативно-правові акти в період між сесіями Верховної Ради УРСР. Значна частина цих Указів Президії Верховної Ради УРСР стосувалася змін і доповнень до кодексів УРСР. Реалізуючи надане Конституцією УРСР 1937 р. право на здійснення верховного управління, Верховна Рада УРСР розглядала і вирішувала питання про обрання не тільки Голови Верховної Ради УРСР і його заступників, але й про обрання Президії Верховної Ради УРСР та утворення Ради Міністрів УРСР (до 1946 р. Рада Народних Комісарів УРСР). Ці питання розглядалися і вирішувалися Верховною Радою на першій сесії Верховної Ради УРСР кожного скликання.

Керуючись ст. 38 Конституції УРСР 1937 р., Верховна Рада УРСР утворювала Уряд УРСР — Раду Народних Комісарів УРСР (з 1946 р. — Раду Міністрів УРСР). Уперше Верховна Рада УРСР утворила Уряд УРСР 28 липня 1938 р. Головою РНК УРСР було затверджено Д. С. Коротченка².

Керуючись Конституцією УРСР 1937 р., Верховна Рада УРСР обирала Верховний Суд УРСР на строк п'ять років. Уперше Верховний Суд УРСР був обраний Верховною Радою УРСР 28 липня 1938 р. у складі Голови Верховного Суду УРСР К. Т. Топчія, 28 членів Верховного Суду УРСР і 50 народних засідателів Верховного Суду УРСР³.

Останній раз Верховна Рада УРСР здійснила надане їй Конституцією УРСР 1937 р. право обирати Верховний Суд УРСР 21 грудня 1977 р. У цей день на Шостій сесії Верховної Ради УРСР дев'ятого скликання

¹ Засідання Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання. Третя сесія (24–25 червня 1976 р.). Стенографічний звіт. – К., 1976. – С. 169–202.

² Історія держави і права Української РСР: В 2 т. Т. 2: 1937–1967 рр. – К., 1967. – С. 45.

³ Друга сесія Верховної Ради УРСР. 20–28 липня 1939 р. Стенографічний звіт. – К., 1940. – С. 282–284.

була прийнята постанова «Про обрання Верховного Суду Української РСР». Верховний Суд УРСР був обраний у складі Голови Верховного Суду УРСР О. Н. Якименка, двох заступників Голови Верховного Суду, 43 членів Верховного Суду УРСР і 75 народних засідателів Верховного Суду УРСР¹.

Верховна Рада УРСР також здійснювала контрольні повноваження. Це виявлялося, зокрема, у здійсненні контролю за додержанням Конституції УРСР, затвердженні звітів про виконання планів економічного і соціального розвитку УРСР за відповідний період, а також у регулярному затвердженні звіту про виконання державного бюджету УРСР.

У період, що розглядається, Верховна Рада УРСР функціонувала в умовах панування в СРСР у цілому, в Українській РСР у тому числі, командно-адміністративної системи управління, а тому вона повною мірою зазнала на собі вплив усіх чинників цієї системи. Так, у своїй діяльності Верховна Рада УРСР керувалася рішеннями комуністичної партії, яка, згідно з Конституцією УРСР оголошувалась керівним ядром усіх організацій трудящих як громадських, так і державних. Керівним ядром у Верховній Раді УРСР була партійна група, до складу якої входили депутати-комуністи. На засіданнях партійної групи обговорювалися всі питання роботи Верховної ради УРСР, у тому числі й питання, пов'язані з кандидатами на державні посади, які обиралися Верховною Радою УРСР. Підкоряючись партійній дисципліні, депутати-комуністи голосували за рішення, прийняті партійною групою Верховної Ради УРСР. Оскільки до Верховної Ради УРСР завжди обиралося депутатів-комуністів більше ніж 2/3 складу депутатського корпусу Верховної Ради, то будь-яке її рішення теоретично могло бути затверджено за умови, якщо за це голосували тільки депутати-комуністи.

Право, як відомо, відбиває і закріплює особливі риси суспільного ладу, того чи іншого державного утворення, певного періоду його розвитку. Закони та інші нормативні акти певною мірою висвітлюють процеси, що відбувалися в економічній, політичній, суспільній сферах СРСР, УРСР, котра входила до складу Союзу РСР протягом періоду, що розглядається. У них явно простежуються суперечливі процеси в розвитку радянського суспільства, жорсткий централізм, адміністративно-командний стиль управління суспільством. Більшість прийнятих Верховною Радою УРСР законів ґрунтувалися на принципах пріоритету всього

¹ Засідання Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання. Шоста сесія (20–21 грудня 1977 р.). Стенографічний звіт. – К., 1978. – С. 201–204.

державного над особистістю, суть яких: держава — все, особистість — ніщо. Незважаючи на те що Законом СРСР «Про віднесення до відання союзних республік законодавства про устрій судів союзних республік, прийняття цивільного, кримінального і процесуального кодексів» від 11 лютого 1957 р. були чітко визначені повноваження Союзу РСР у законодавчій сфері, у подальшому законодавство УРСР та інших союзних республік розвивалося, в основному, під безпосереднім впливом загальносоюзних законодавчих актів, причому при прийнятті загальносоюзних законів законодавцям союзних республік прямо наказувалося вносити зміни і доповнення у відповідні закони республіки. Це свідчить про переважання централістських установок в законотворчості, які суттєво обмежували права союзних республік в законотворчості. А якщо до цього додати, що на території УРСР безпосередньо діяли чисельні загальносоюзні закони, то від прав Верховної Ради УРСР в законотворчості залишалося не так уже й багато. Та незважаючи на сказане, все ж таки Верховна Рада УРСР за час дії Конституції УРСР 1937 р. набула значного досвіду організації та діяльності в процесі здійснення упродовж сорока років своїх конституційних повноважень.